

Купці з Гетьманщини мали отримати митні пільги в Кримському ханстві (пункт 18). Непрямо визнавався автономний статус території Вольностей Війська Запорозького низового у складі Гетьманщини (пункт 14).

“Puncta compendiosa” вперше опублікована 1847 О.Бодянським з копії 18 ст., зробленої М.Ханенком. Є підстави вважати, що існували інші, відмінні за змістом варіанти пам’ятки. Документ є найбільш досконалою програмою розвитку нормативної бази відносин Гетьманщини з Кримським ханством. У ньому вперше П.Орликом та мазепинською еміграцією була запропонована ідея багатосторонніх зовнішніх гарантій української державності й територіальної цілісності.

Літ.: Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. – К., 1994; Кресін О.В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття. – К., 2002.

О.В.Кресін.

ГОРЛИЦЬКА БИТВА 1915 – контрнаступальна операція німецько-австрійських військ під час Першої світової війни 2 травня (19 квітня) – 23 (10) червня 1915 з метою розгрому російського Південно-Західного фронту (командувач – генерал від артилерії М.Іванов) і повернення Галичини, втраченої після проведеної російськими військами Карпатської наступальної операції 1915. Здійснена силами угруповання генерал-фельдмаршала А.Макерзена (3-я, 4-а і 11-а армії, загалом 220 тис. солдатів і 1050 гармат). Російські війська (3-я, 4-а, 8-а і 9-а армії) налічували 217 тис. солдатів і офіцерів, мали 1045 гармат.

На 1-му етапі операції завдяки великій перевазі в силі (вп’ятеро в артилерії і вдвічі – у піхоті, всього – майже 130 тис. осіб) в напрямку головного удару в районі Горлиці (нині м.Горлице, Польща) на 32-кілометровій ділянці військам А.Макензена вдалося завдати значної поразки частинам російської 3-ї армії та здійснити глибокий прорив (взято в полон 140 тис. солдатів). На 2-му етапі німецько-австрійські війська зайняли Львів, усю Галичину й відкинули противника майже до старого австро-російського кордону за Дністер та його притоку Стрий.

Літ.: Klimentki M. Gorlice. 1915. – Warszawa, 1986; Керсновский А.А. История русской армии. – М., 1994, т.3.

К.Є.Науменко.

ГРЕКИ В УКРАЇНІ (самоназва – еллінес) – один з найдавніших і сталих етносів України. Виокремлюються дві основні міграційні хвилі, в результаті яких Г. опинилися в межах українських територій. Перша хвиля

(8 – кінець 2 ст. до н. е.) – колонізаційна, яка зумовила появу та облаштування Г. (переважно іонійських) у Північному Причорномор'ї, де ними було засновано ряд колоній: Херсонес (на місці сучасного Севастополя), Ольвія (Бузький лиман), Пантікапей (Керч), Тіра (Білгород-Дністровський), Фанагорія і Гермонасса (Таманський півострів), Феодосія, Керкінітіда (Євпаторія) та ін. Найбільш обґрунтованим підходом до визначення колонізації виступає теорія «двостороннього характеру» (О. О. Іессен, Д. П. Каллістов та ін.), яка визначає її мотивуючі фактори в контексті економічного розвитку (насамперед торгівлі) як власне Греції, так і Північного Причорномор'я. У 15 ст., внаслідок зміни політичної ситуації в Криму, зумовленої татарсько-турецьким пануванням на півострові, відбуваються процеси татаризації та тюркизації грецького етносу і, відповідно, формуються такі етнічні групи як греки-тюркофони, або «уруми» (новогрецький діалект) та греки-еллінофони, або «румеї» (тюркська мовна група). Протягом 16 – 17 ст. Г. (в переважній більшості купці та духівництво), вмотивовані привілеями, наданими їм гетьманським універсалом 1657, частково осідають і на інших українських територіях, де формуються нові грецькі громади, серед яких Ніжинська і Львівська – найбільші за кількістю і найвпливовіші – на певний період стають центрами грецького культурного і соціально-економічного життя в Україні.

Друга хвиля масового переселення Г. на українські землі датується кінцем 18 – початком 19 ст. Цей рух відбувався з території Кримського півострова в Північне Приазов'я (підстава - спеціальний рескрипт російської імператриці Катерини II від 9 березня 1778), а також з континентальної Греції і островів Грецького архіпелагу в Північне Причорномор'я (підстава - відповідні статті Кучук-Кайнарджийського договору 1774 між Російською та Османською імперіями). В Північному Приазов'ї греки-румеї заснували м. Маріуполь та дванадцять сіл навколо нього (Саргана, Чермалик, Каракуба, Нова Каракуба, Стиля, Волноваха, Константинополь, Великий Янисоль, Малий Янисоль, Чердакли, Ялта і Гурзуф), а греки-уруми – десять сіл (Старий Крим, Карань, Ласпі, Бешеве, Богатир, Улакли, Камара, Старий Керменчик, Новий Керменчик, Мангуш). В Північному Причорномор'ї Г. облаштовувались здебільшого в Севастополі, Керчі, Єнікале, Таганрозі та Одесі. Широка протекція Г. з боку уряду сприяла можливості підтримувати їм постійний зв'язок з історичною батьківщиною, а також знаходженню джерел для існування у традиційних для себе сферах діяльності – торгівлі, ремісництві та судноплавстві. Особливого розмаху міграція Г. на українські землі набула за часів грецької національно-визвольної революції 1821–1829. Г. - переселенці організували в м. Одеса таємну патріотичну організацію «Філікі Етерія», яка стала центром підготовки революції. Після завершення останньої масове переселення Г. припиняється.

На початку 20 ст., відбуваються позитивні зміни в становищі українських Г., що стало наслідком лояльної національної політики уряду Центральної Ради (Перший Універсал від 10 червня 1917, Закон «Про національну автономію» від 9 січня 1918 тощо), яка надала національним меншинам широкі громадянські права. У 1920-х національна політика радянської

влади, відома під назвою «коренізації», також спричинила поживлення національно-культурного життя етнічних Г. На основі Постанови ВУЦВК «Про оформлення національних грецьких районів на терені Маріупольської округи» (травень 1928) було створено два грецьких райони – Мангушський (12141 особа грецького походження, що складало 58,9% загальної кількості населення) та Сарганський (15470 осіб, або 77,2%). У жовтні 1928 створено також і Велико-Янисольський район у Сталінській окрузі (19245 осіб, або 58,6%). У цей же період на території Маріупольщини організовуються грецькі сільради. У новоутворених районах починають діяти національні навчальні заклади, видавництва тощо.

Проте, наприкінці 1930-х заходи в межах політики «коренізації» були офіційно визнані помилковими та шкідливими, а сама грецька меншина зазнала репресій. Кількість Г. – в'язнів ГУЛАГУ в період з 1942 по 1947 (станом на 1 січня кожного з цих років) складала: у 1942 – 2610 осіб, у 1943 – 1859, у 1944 – 1344, у 1945 – 1382, у 1946 – 1240, у 1947 – 1247 (дані на 1946 і 1947 не є вичерпними).

На підставі постанови «Про заходи по очищенню території Кримської АРСР від антирадянських елементів» (13 квітня 1944), а також постанови Державного комітету оборони (4 червня 1944) органи НКВС та НКДБ здійснили примусову депортацію з Кримської АРСР 15040 осіб грецького походження. Депортованих кримських Г. розселили, зокрема, в Гур'євській області Казахської РСР, Башкирській АРСР, Марійській АРСР, Кемеровській та Кіровській областях РРФСР. Протягом 26 – 27 червня 1944, за Постановою ДКО, із Криму було депортовано 3531 особу грецького підданства у Ферганську область Узбецької РСР. 1 серпня 1949 за розпорядженням Міністерства державної безпеки СРСР з Чорноморського узбережжя (Одеська, Херсонська, Миколаївська, Ізмаїльська області) в м. Алма-Ату Казахської РСР було переселено 267 родин (395 осіб). 1956 з Г. знято звинувачення у зраді батьківщині і співробітництві з німецькими окупантами, а також поновлено у громадянських правах. Проте права на репатріацію та повернення конфіскованого майна Г. на той час не отримали.

Розпочатий 1988 процес консолідації національних меншин СРСР супроводжувався утворенням національно-культурних товариств. Етнічні Г. України були в числі перших і найактивніших учасників цього руху. У грудні 1989 в м. Донецьк засновано Республіканське товариство Г. України. Завдяки зусиллям цієї організації, протягом наступних двох років тільки на Донеччині зареєструвалися 42-і грецькі громади (24 – у міських і 18 – у районних радах), починає виходити грецька газета «Логос». В травні 1991 в м. Маріуполі відкрито гуманітарний коледж, покликаний готувати науково-педагогічні кадри для потреб грецької спільноти, передусім, вчителів мови. Водночас, зважаючи на невизначений правовий статус меншини, а також загальне погіршення економічної ситуації в 1989–1990, частина Г. вбачала вирішення своїх проблем у поверненні на історичну батьківщину. Тільки за 7 місяців 1990 до Греції з СРСР, в тому числі з УРСР, виїхало 16,8 тис. Г.

Оформлення правового статусу грецької національної меншини відбулося вже в новій історичній реальності – в умовах незалежної України.

Укладена 9 жовтня 1992 «Бішкекська угода країн-учасниць СНД з проблем відновлення прав депортованих осіб національних меншин і народів» (ратифікована парламентами усіх країн-учасниць 1994) започаткувала процес унормування репатріації депортованих народів, в тому числі і 5625 депортованих кримських Г. (1250 сімей), які висловили своє бажання повернутися в період з 1996 по 2000.

За даними перепису населення 2001, в Україні проживає 91,5 тис. осіб грецького походження. Українські Г. є компактно проживаючою спільнотою. Найбільша їхня кількість мешкає на території Донецької області – 77,5 тис. осіб (84, 5%). Іншими територіями компактного проживання Г. є Автономна Республіка Крим, Запорізька, Одеська, Дніпропетровська та Луганська області. Дисперсно проживаючих Г. в Україні не більш ніж 10% від загальної кількості.

Нині грецька меншина в Україні репрезентована Федерацією грецьких товариств України і Федерацією Г. Криму, а також підпорядкованими цим об'єднанням організаціями обласного, міського, селищного та сільського рівнів. Також в Україні діють спеціалізовані грецькі товариства: Київське науково-філологічне товариство Андрія Білецького, Таврійський науково-дослідницький, методологічний і культурний центр елліністики «Ельпіда», Приазовський елліністичний центр, Міжнародна асоціація греків-підприємців, Українська секція Міжнародного товариства друзів Нікоса Казандзакіса та ін. Основними напрямками діяльності зазначених громадських об'єднань є відродження національної самоідентифікації, мови та культури, налагодження та підтримка всебічних контактів з історичною батьківщиною, вирішення соціальних потреб грецької спільноти України (медичне обслуговування, отримання освіти, оздоровлення та реабілітація дітей та осіб похилого віку, матеріальна допомога малозабезпеченим), що значною мірою сприяє зменшенню еміграційних настроїв в її середовищі. Національно-культурні потреби Г. України активно фінансуються фондами державних та громадських організацій країн Греції та Кіпру.

Літ.: Греки на українських теренах. – К., 2000; Слюсаренко О., Терентьєва Н. Торгово-економічні зв'язки України і Греції: історичні традиції та сьогодення. – К., 2005; Терентьєва Н., Балабанов К. Греки в Україні: історія та сучасність. – К., 2008.

В. В. Піскіжова.

ГРЕЦІЯ, ГРЕЦЬКА РЕСПУБЛІКА – держава у Південно-Східній Європі. Розташована на півдні Балканського півострова й прилеглих до нього островах. Площа 131,957 тис. км², населення 11,2 млн осіб (2007). Столиця – Афіни. Державна мова – новогрецька. Офіційна релігія – православ'я. За конституцією 1975 Г. – президентсько-парламентська республіка. За-